

LUNDS
UNIVERSITET

”Jag är papperslös. Jag får inte ta min rättvisa.”

En kvalitativ studie om papperslösa personers situation och strategier

Ebba Bäcklund & Fanny Spångö

Kandidatuppsats (SOPA63)

HT 2018

Handledare: Norma Montesino

Authors: Ebba Bäcklund & Fanny Spångö

Title: “I am an undocumented migrant. I am not allowed to use my rights” A qualitative study focusing on undocumented migrants situation and strategies.

Bachelor Thesis, 15 hp

Department of Social work, Fall of 2018

Supervisor: Norma Montesino

Abstract

The aim of this study is to investigate how undocumented migrants in Sweden describe their situation and which strategies they develop to handle their situation. The method being used has a qualitative approach and the material was collected through semi structured interviews with five individuals who live or have lived previously as undocumented migrants in Sweden. The theoretical framework of this study is critical citizenship theory, theory of respectability and deportability. The study found that undocumented migrants living conditions and everyday life were shaped by their deportability. Their deportability enabled exploitation in the workplace and in the housing market, it also created an internalised feeling of being less worth. Their non-existent access to social rights make them dependent on social contacts and non government organizations act of courtesy for help with money, housing, food and social support. The social support and the non government organizations also serve as safe spaces where the undocumented migrants found belonging and a limited feeling of safety. Their everyday acts such as learning Swedish, making friends, engaging in politics and voluntary work can be understood as acts of citizenship. Through these actions they challenge the image of undocumented migrants as passive victims and also raises the question of who can be an active part of society.

Key words: *undocumented migrants, organization, deportability, acts of citizenship.*

FÖRORD

Ett gigantiskt tack riktas till er som valt att ställa upp på våra intervjuer, er röst är ovärderlig.

Tack till Norma som sa sanningen när ingen annan vågade.

Tack till våra informella handledare Roza, Daniel, Tobias och Agnes.

Tack till K.M. för att du hjälpt oss ta oss igenom de sista dagarna på uppsatsskrivandet.

Tack Isabella och Ellen B för er lojalitet.

Ett sista tack vill vi rikta till alla er som på olika sätt engagerar er för en humanare asylpolitik.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Syfte.....	7
1.3 Frågeställningar.....	7
2. Kunskapsläget.....	8
2.1 Inledning.....	8
2.2 Papperslöshet i Sverige.....	8
2.3 Papperslösa personers situation.....	9
2.4 Strategier för att hantera situationen.....	10
<i>Tillhörighet</i>	10
<i>Engagemang och organisering</i>	10
2.5 Sammanfattning.....	11
3. Teoretiska utgångspunkter.....	12
3.1 Inledning.....	12
3.2 Situationen.....	12
<i>Utvisningsbarhet</i>	12
3.3 Strategier.....	13
<i>Medborgarskapshandlingar</i>	13
<i>Att passera</i>	13
<i>Respektabilitet</i>	14
3.4 Sammanfattning.....	14
4. Metod.....	15
4.1 Inledning.....	15
4.2 Metodologiska överväganden.....	15
4.3 Urval och urvalsprocess.....	16
4.4 Tillvägagångssätt.....	17
<i>Arbetsfördelning</i>	17
4.5 Metodens tillförlitlighet.....	18
4.6 Bearbetning av material.....	19
4.7 Metodens brister.....	19

4.8 Intervjupersonerna.....	20
4.9 Forskningsetiska överväganden.....	20
5. Analys.....	23
5.1 Inledning.....	23
5.2 Att vara papperslös i Sverige.....	23
<i>Bostad</i>	23
<i>Sysselsättning</i>	25
<i>En känsla av utvisningsbarhet</i>	26
5.3 Strategier för att hantera situationen.....	29
<i>Sociala nätverk</i>	29
<i>Att skapa sig en vardag</i>	32
<i>Aktivt medborgarskap</i>	34
5.4 Sammanfattning.....	39
<i>Hur beskriver personer med erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige sin situation?</i>	39
<i>Vilka strategier utvecklar personer med erfarenhet av att leva som papperslösa för att hantera sin situation?</i>	39
6. Avslutande reflektioner.....	41
7. Käll- och litteraturförteckning.....	42
8. Bilagor.....	45
8.1 Bilaga 1: Informationsbrev.....	45
8.2 Bilaga 2: Intervjuguide.....	46
8.3 Bilaga 3: Samtyckesblankett.....	48

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Begreppet papperslös började användas i början av 1990-talet och blev etablerat i den offentliga debatten genom en kampanj för flyktingamnesti 2005 (Nordling, 2017). Innan dess var kunskapen och forskningsintresset begränsat gällande papperslösa och deras situation i Sverige (Socialstyrelsen, 2010). Detta har dock delvis förändrats; i Statens offentliga utredningar 2006 (SOU, 2006:59) och i Social rapport 2010 (Socialstyrelsen, 2010) erkänns papperslösas existens officiellt. I Social rapport (ibid.) används kategorin papperslösa för att beteckna de människor som befinner sig i landet utan tillstånd. De flesta saknar handlingar som ger dem rätt att vistas i landet för att de stannat kvar i Sverige efter att de fått avslag på sin asylansökan från Migrationsverket. Socialstyrelsens (ibid.) rapport beskriver att papperslösa ofta bor trångt, saknar jobb eller har osäkra anställningar på den informella arbetsmarknaden och lider ofta av psykiska eller fysiska problem. På grund av att de inte har laglig rätt att vistas i Sverige finns de inte registrerade och håller sig ofta undan myndigheter, vilket gör gruppen svår att undersöka och beräkna. Socialstyrelsen (ibid.) uppskattade att det år 2010 fanns mellan 10 000 - 50 000 papperslösa människor i Sverige.

Sedan 2010 har flera faktorer tillkommit som påverkat gruppens storlek och situation. Under hösten och vintern 2015/2016 ökade antalet asylsökande i Sverige. I juni 2016 antogs en lag som begränsade familjeåterföreningar och endast utfärdade tillfälliga uppehållstillstånd (SFS, 2016:752). Implementerandet av lagen ledde till fler avslag på asylärenden och därmed ett ökat antal migranter som blev papperslösa (Migrationsverket, 2018). Att inte ha formell rätt att stanna i ett land innebär att alltid leva med risken att bli deporterad (Nordling, 2017). Vid många vardagliga aktiviteter, som att gå till biblioteket eller gymmet, efterfrågas id-kort eller personnummer, vilket för en papperslös person blir en riskabel situation då det kan upptäckas att de inte har laglig rätt att vara i Sverige (Sigvardsdotter, 2016). Om polisen upptäcker att en person befinner sig i Sverige utan att ha rätt att göra det kan personen placeras i förvar och tvångsutvisas (Jansson, 2016).

Den utsatthet som papperslösa lever i gör att gruppen ofta representeras som passiva offer och reduceras till siffror i statistiken (Rajaram, 2002). Men på senare år har det tillkommit forskning som lyfter papperslösa personers aktörskap. Sager (2011) har gjort en studie om hur papperslösa personer i Malmö organiserar sig genom politisk mobilisering och uppbyggande av nätverk. Oliveris (2012) studie fokuserar på migranter och papperslösa som aktivistiska medborgare i Italien. Gates (2017) beskriver papperslösa kvinnor i USA som organiserar sig och gör sig själva till politiska aktörer.

Trots att papperslösa enligt Socialstyrelsen (2010) är en växande grupp som ofta bor trångt, saknar jobb och har psykiska och fysiska problem saknar de grundläggande rättigheter. Rätt till sjukvård och ekonomiskt bistånd eller möjligheten att anmäla brott är nästintill obefintlig, och dessutom innebär det en risk att upptäckas och i förlängningen deporteras. Det sociala arbetets kärna är att ge stöd till samhällets mest utsatta grupper, och dessutom, enligt Socialtjänstlagen 3 kap. § 1, vara “väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen” (SFS, 2001:453). Eftersom “den enskilde är experten på sin situation och sina behov” tror vi att papperslösa personers egna strategier för att hantera sin situation kan fungera som ett viktigt kunskapsunderlag för socionomer (Socialstyrelsen, 2013:7). Vår förhoppning är att vår studie kommer att bidra till det kunskapsläge som krävs för att socionomer ska kunna bistå en av samhällets mest utsatta grupper med den hjälp som behövs.

1.2 Syfte

Syftet med vår studie är att undersöka hur personer med erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige beskriver sin situation och identifiera vilka strategier de utvecklar för att hantera situationen. Detta för att utveckla kunskap om hur det sociala arbetets praktik kan lära av papperslösa personers erfarenhet för att bättre kunna bistå denna målgrupp.

1.3 Frågeställningar

- Hur beskriver personer med erfarenhet av att leva som papperslösa sin situation i Sverige?
- Vilka strategier utvecklar personer med erfarenhet av att leva som papperslösa för att hantera sin situation i Sverige?

2. Kunskapsläget

2.1 Inledning

Kapitlet inleds med en kort redogörelse för den svenska kontexten vad gäller papperslöshet. Därefter redogörs för forskning som behandlar papperslösa personers situation och levnadsförhållanden, i Sverige och internationellt. Slutligen presenteras forskning relaterat till papperslösa personers utvecklande av strategier för att hantera situationen.

Den tidigare forskningen består av vetenskapliga arbeten genomförda inom olika discipliner och områden, däribland genusvetenskap, socialantropologi och sociologi. De sökportaler som användes var LUBsearch och EBSCOhost, sökorden var papperslösa och irreguljär migration och dessa begrepp relaterades till organisering, social mobilisering och kritisk medborgarskapsteori.

2.2 Papperslöshet i Sverige

Flera forskare diskuterar Sveriges förhållandevis restriktiva hållning till att bevilja vissa sociala rättigheter till papperslösa i relation till andra EU-länder (se Sager, 2011; Jansson, 2016; Nordling, 2017). Nielsen (2016) försöker förstå den restriktiva hållningen genom att undersöka tidigare migrations- och integrationspolitiska beslut. I slutet på 1960-talet fattades ett beslut om att personer med permanent uppehållstillstånd i Sverige i stort sätt skulle ges samma tillgång till välfärdsstaten som svenska medborgare, vilket skapade en bild av jämlikhet mellan medborgare och personer med uppehållstillstånd (ibid.). Men för att garantera jämlika villkor medborgare emellan förutsattes att staten kunde kontrollera invandringen, och på så sätt blev det "inkluderade projektet" beroende av en yttre avgränsning (Nielsen, 2016:279). Öberg (2016) poängterar att det svenska samhället är mer välkontrollerat i förhållande till andra EU-länder, att personnummer och ID-handlingar krävs i större utsträckning, vilket ger utslag i papperslösa personers vardagliga liv. Lundberg och Spång (2016) poängterar även att papperslöshet är ett tillstånd producerat genom lagar och regleringar och inte en grupp som människor tillhör av tillfälligheter eller av ett eget val.

2.3 Papperslösa personers situation

Sigvardsson (2016) menar att för en papperslös person kan varje interaktion med en främling innebära en risk för deportation. Den papperslösa personen måste ständigt undvika att dra till sig uppmärksamhet och hela tiden vara medveten om hur hen framträder och uppfattas av omgivningen. Det gör att papperslösa personer begränsar både sitt rörelsemönster och sin umgängeskrets, och undviker eller handlar med försiktighet i situationer där den interna gränskontrollen är mer närvarande (ibid.). För en person med medborgarskap existerar gränskontrollen endast vid nationsgränsen. Men för en papperslös person existerar gränskontrollerna däremot överallt i samhället; på sjukhus, i skolan, på arbetsplatsen eller på socialtjänsten (Nyers, 2008). Servicen vissa av dessa platser erbjuder får inte en papperslös person ta del av, och kan dessutom vara en plats för möjlig id-kontroll. För en papperslös innebär dessa vardagliga aktiviteter, som personer med medborgarskap tar för givna, alltid en risksituation.

Sager (2011) menar att det begränsade rörelsemönstret bidrar till en känsla av isolering och rädslan för att bli upptäckt av myndigheter skapar stress. Sagers (ibid.) intervjupersoner vittnar om traumatiska minnen och psykisk ohälsa till följd av krig och förtryck och samtidigt uttrycker de en oro inför att bli sjuka, eller att deras barn ska bli sjuka, eftersom rätten till vård för personer utan uppehållstillstånd är så pass begränsad. I och med den osäkra situationen har de inte heller möjlighet att planera inför framtiden. Men trots den juridiska statusen försöker många leva ett ' normalt ' liv genom att till exempel arbeta eller studera. Papperslösa personer är dock endast hänvisade till den informella arbetsmarknaden vilket, enligt Öberg (2016), innebär en förhöjd risk att bli utnyttjad. Hennes intervjupersoner beskriver ett hårt arbete utan möjlighet att tacka nej till någon arbetsuppgift, klaga inför chefen eller begära raster. Ett flertal intervjupersoner i Holgerssons (2011) studie beskriver deras arbetsförhållanden som usla och fysiskt nedbrytande, men att de var tvungna att acceptera omständigheterna då de var beroende av alla tänkbara försörjningsmöjligheter. Moksnes (2016) beskriver även hon papperslösas situation på arbetsmarknaden: förutom en låg lön och dåliga arbetsvillkor är de i praktiken ofta rättslösa och riskerar utvisning om de vänder sig till polisen eller någon annan myndighet.

2.4 Strategier för att hantera situationen

Tillhörighet

Holgersson (2011) och Sager (2011) beskriver hur papperslösa personer försöker hitta trygga platser som kan fungera som säkra rum i den otrygga vardagen som de lever i. För Holgerssons (2011) intervjupersoner är vissa föreningslokaler ett rum där de kan slappna av och träffa andra i liknande situationer. Sager (2011) menar att många av hennes intervjupersoner har sökt sig till större städer av anledning att det där finns fler personer som befinner sig i liknande situationer, och att man som papperslös 'smälter in' lättare i en större stad. Dessutom tenderar stödet från frivilligorganisationer att vara mer omfattande i Sveriges större städer. I vissa frivilligorganisationer menar Sagers (ibid.) intervjupersoner att de får en känsla av tillhörighet och socialt sammanhang. Trots exkluderingen från välfärdsstaten kan personerna finna en tillhörighet och en frizon från diskrimineringen i dessa organisationer, och slippa dölja sin papperslöshet.

Engagemang och organisering

Förutom att ideella organisationer kan fungera som en frizon från diskrimineringen papperslösa personer möter i samhället, menar Holgersson (2011) och Sager (2011) även att det är en plats för engagemang och solidaritet. Holgerssons (2011) studie beskriver papperslösa personers egna engagemang i organisationerna. En intervjuperson i hennes studie jobbade ideellt med hemlösa och beskrev att det gav hen en känsla av meningsfullhet och av att kunna ge tillbaka för den hjälp hen fått. Sager (2011) hävdar att hennes intervjupersoner som engagerar sig i asylrättsfrågor och organisationer gör sig själva till politiska subjekt. Djampour och Söderman (2016:326) ifrågasätter presentationen av papperslösa som "universella offer" utan handlingsförmåga. De beskriver två asylrättsrörelser i Sverige och hur de papperslösa personerna som är aktiva i dem konstituerar sig som politiska aktörer. Nyers (2008) argumenterar även för en omdefiniering av vad som räknas som en politisk handling. Politik är traditionellt sätt kopplat till medborgarskap men Nyers (ibid.) hävdar att inte ha rätt att rösta betyder inte att man inte har möjlighet att göra politik. Lundberg och Spång (2016) redogör för en annan alternativ tolkning av politik. Den tyska teoretikern Hannah Arendt menar, enligt Lundberg och Spång (2016), att människor inte föds jämlika

utan endast kan bli jämlika genom att bli medlemmar i en grupp som garanterar varandra lika rättigheter. Politik är något som uppstår när människor kommer samman för att skapa denna grupp, eller gemensamma värld. Det är endast i denna, av politik skapade, gruppen som människor kan göra anspråk på rättigheter.

Oliveri (2012) beskriver hur papperslösa i Italien gör anspråk på rättigheter och skyldigheter. Genom att göra sina röster hörda och berätta om sina egna erfarenheter om migration och deras plats i samhället menar Oliveri (ibid.) att de utmanar den rådande diskursen vad gäller synen på medborgarskap och på papperslösa som passiva offer. Genom solidariteten dem emellan och med andra grupper skapas det ett universellt krav på rättvisa. Bhimji (2014) undersöker hur papperslösa gör anspråk på stadsmedborgarskap i Los Angeles genom bilkörning. I Los Angeles är tillgång till bil och körkort en förutsättning för att kunna ta sig runt i staden. Genom att papperslösa personer, trots avsaknad av giltigt körkort, använder sig av bil för att ta sig runt menar hon att de gör anspråk på stadsmedborgarskap. Gates (2017) studie undersöker papperslösa kvinnor som organiserar sig och försöker påverka lokala beslutsfattare. Trots riskerna det innebär för en papperslös kvinna att organisera sig och kräva förändring menar hennes intervjupersoner att det kan vara mycket farligare att låta bli. I och med deras engagemang hävdar Gates (ibid.) att de bör ses som politiska aktörer. Kravet på förändring sker också på arbetsplatserna. Moksnes (2016) menar att det på senare år funnits intresse hos svenska fackföreningar att utveckla ett stöd för papperslösa arbetare i Sverige, vilket gjort att ett fåtal papperslösa arbetare har vågat söka sig till fackföreningar för att få hjälp att hantera orättvisorna på arbetet.

2.5 Sammanfattning

Forskningen som redogjorts för i detta kapitel beskriver papperslösa personers utsatta situation där vardagliga handlingar kan leda till deportation, vilket hos de papperslösa personerna skapar oro och stress. Men det finns även forskning som fokuserar på olika strategier papperslösa personer utvecklar för att hantera situationen. De strategier som redogjorts för i detta kapitel är organisering i ideella organisationer, rörelser och fackförbund samt att skapa sig ett socialt kontaktnät.

3. Teoretiska utgångspunkter

3.1 Inledning

För att förstå papperslösa personers situation och de strategier som de utvecklar för att hantera den, har vi delat upp detta kapitel utifrån våra forskningsfrågor. Den första delen fokuserar på begrepp relaterade till papperslösa personers situation, och består av mer specifika teorier om papperslöshet. I kapitlets andra del redogörs för begrepp som är relaterade till papperslösa personers strategier för att hantera situationen. Dessa teoretiska begrepp innehåller både övergripande teorier relaterat till medborgarskap, och mer specifika i relation till papperslöshet.

3.2 Situationen

Utvisningsbarhet

De Genova (2002) använder sig av begreppet utvisningsbarhet som ett tillstånd som skapas av den konstanta risken för papperslösa att bli deporterade. Utvisningsbarhet handlar inte om deportationen per definition, utan snarare om papperslösa personers känsla av utvisningsbarhet: den överhängande konstanta risken att bli deporterad. Detta tillstånd påverkar alla nivåer i den papperslösa personens liv och finns alltid närvarande; som ett hot eller som ett reellt hinder. De Genova (ibid.) hävdar att utvisningsbarhet bättre fångar in vad det innebär att leva som papperslös, till skillnad från begreppet 'hålla sig gömd', eftersom papperslösa personer lever och rör sig bland alla andra i samhället.

Genom utvisningsbarheten menar de Genova (ibid.) att nationalstatens fysiska gräns sätter sig i det vardagliga livet för den som lever utan uppehållstillstånd. Lundberg och Spång (2016) redogör för olika tolkningar av Hannah Arendts diskussion om mänskliga rättigheter. En tolkning handlar om att papperslösa personer inte kan kräva rättigheter "utan att samtidigt framträda som utvisningsbara" och kan därför lätt utnyttjas på bland annat arbets- och bostadsmarknaden (Lundberg & Spång, 2016:425). Därför problematiseras begreppet och innebörden mänskliga rättigheter då det inte går att kräva rättigheter enbart i egenskap av att vara människa. För att en person ska erkännas som rättighetsbärare krävs att den tillhör en kategori såsom medborgare, asylsökande eller en person med uppehållstillstånd.

3.3 Strategier

Medborgarskapshandlingar

Isin (1999) utmanar synen på medborgarskap som endast juridisk status. Han menar att medborgarskap är något bredare, skapat i ett socialt sammanhang, som formats och omformats av olika grupper genom historien. Isin (ibid.) introducerar begreppet 'acts of citizenship', som kan översättas till medborgarskapshandlingar, vilka förändrar politiska former och uttryck och skapar nya aktörer med rättighetsanspråk. Dessa handlingar, menar han, görs utifrån en tanke om rättvisa snarare än endast ett upprätthållande av den rådande diskursen. På så sätt kan papperslösa etablera sig som subjekt med rättigheter, trots avsaknaden av medborgarskap. Genom dessa rättighetsanspråk menar han att det rådande medborgarskapet utmanas. Lister (2003) diskuterar begreppet aktivt medborgarskap, som liksom medborgarskapshandlingar, kan användas för att greppa mindre formella aspekter och uttryck av medborgarskap. Ofta handlar det om människor som jobbar tillsammans för att förbättra sin egen och andras livskvalité. Holgersson (2011) beskriver begreppet vardagliga medborgarskapshandlingar som ett sätt att med små medel förhandla sin position i samhället. Genom att ta plats som inte erbjudits en kan man flytta fram sina positioner. Detta sker inte nödvändigtvis genom politiska manifestationer utan snarare genom små medvetna eller omedvetna handlingar där personen agerar som de hade en framtid i landet.

Att passera

Lewis (2004) använder begreppet 'passing', som kan översättas till 'att passera', som ett sätt för de som tillhör en underordnad grupp att undvika stigmat och diskrimineringen som gruppen ofta mottar. Papperslösa personer måste ständigt vara medvetna om hur de framställer sig, för att inte avslöjas som just papperslösa och utvisningsbara. Lewis (ibid.) menar att passera blir ett sätt att förhandla om ojämlikheterna i medborgarskapet. Detta menar Sager (2011) kan göras exempelvis genom att engagera sig politiskt och därmed passera som en aktivist i sällskap med andra aktivister. Genom att passera som en medborgare, flykting med uppehållstillstånd eller asylsökande kan papperslösa tillfälligt leva utanför papperslösheten och innanför gränserna för tillhörighet. Dessa tillfällen blir viktiga som en typ av tillfälligt motstånd som utmanar gränserna för exkludering. Samtidigt kan 'att

passera' innebära att man förnekar sin egen identitet eller medlemskap i den underordnade gruppen.

Respektabilitet

Skeggs (1997) använder sig av och utvecklar begreppet respektabilitet som analysverktyg för att resonera kring kön (genus) och klasstillhörighet. Respektabilitet menar Skeggs (ibid.:9) är något som präglar "vårt sätt att tala, vem vi talar med, hur vi klassificerar andra, vad vi studerar och hur vi vet vilka vi är (eller inte är)". De som inte anses vara respektabla, de som beskrivs i negativa termer av majoritetssamhället, är dem som bryr sig om respektabilitet. För den som får respektabilitet med sin position och inte behöver bevisa den erkänner sällan respektabilitet som ett problem. Hon applicerar begreppet på klasstillhörighet och menar att arbetarklassen genom historien har framställts som det som är "gålet, dåligt och farligt" och på så sätt har det "skapats arv och tecken med vilkas hjälp de som hör till denna kategori kan kännas igen" (ibid.:253). Genom att ikläda sig respektabilitet hoppas man på att kunna avvärja sig mot detta igenkännande.

3.4 Sammanfattning

Detta kapitel har redogjort för de teoretiska begreppen utvisningsbarhet, medborgarskapshandlingar, att passera och respektabilitet. Utvisningsbarhet kan förstås som det tillstånd som skapas av den konstanta och överhängande risken att bli deporterad. Medborgarskapshandlingar är ett begrepp som Isin (1999) utvecklar i sin kritiska medborgarskapsteori, som utmanar den rådande diskursen kring medborgarskap. Begreppen 'att passera' och respektabilitet, beskrivs som en strävan som finns hos personer tillhörande en underordnad grupp att nå erkännande och respekt och som ett sätt att smälta in och passera, i detta fall som medborgare eller en person med uppehållstillstånd.

4. Metod

4.1 Inledning

I detta kapitel redogörs för den metod som använts för att besvara vårt syfte: att undersöka hur personer med erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige beskriver sin situation och vilka strategier de utvecklar för att hantera situationen. Inledningsvis redogörs de metodologiska övervägandena, därefter för hur urvalsprocessen gått till. Detta följs med ett avsnitt om hur det empiriska materialet har samlats in och arbetsfördelningen författarna emellan. Därefter diskuteras metodens tillförlitlighet och bearbetandet av den insamlade empirin. Därpå följer en diskussion om metodens brister och en kort presentation av intervjupersonerna. Metodkapitlet avslutas med en redogörelse och diskussion om de forskningsetiska aspekterna i denna studie.

4.2 Metodologiska överväganden

Syftet med denna studie är att undersöka hur personer med erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige beskriver sin situation och vilka strategier de utvecklar för att hantera den. För att besvara syftet kom vi fram till att använda oss av en kvalitativ metod. Valet motiverades med en önskan att utveckla en förståelse för hur personer som levt eller lever i papperslöshet beskriver sina erfarenheter, och samtidigt finna mönster mellan deras beskrivningar (Bryman, 2011).

För att förstå den värld som papperslösa personer lever i valde vi att fokusera på den papperslösa individens erfarenheter av sin situation, vilket vi ansåg bäst fångades genom intervjuer. Genom kvalitativa intervjuer kan vi undersöka hur situationen för papperslösa personer är utifrån deras eget perspektiv. Kvalitativa intervjuer gör det även möjligt att vara flexibel så att studiens fokus kan ändras beroende på ämnen och frågor som dyker upp under intervjuens gång (Ahrne & Svensson, 2011). Under arbetets gång gick vi fram och tillbaka mellan intervju och analys, och identifierade teman som vi använde oss av under nästkommande intervju. Exempelvis fokuserade vi mer på organisering som strategi vid de första intervjuerna, men övergick sedan till att fokusera mer generellt på strategier.

Insamlandet av empiri har gjorts med semistrukturerade intervjuer eftersom vi eftersträvade att intervjupersonerna skulle känna frihet att formulera och utforma sina svar. I och med valet av semistrukturerade intervjuer utformades en intervjuguide (se bilaga 2) för att ge samtalen en struktur. Eftersom studiens fokus är papperslösa personers situation och strategier delade vi upp intervjuguiden i olika teman; papperslösas bakgrund, situationen att leva utan papper och strategier (Lind, 2014). Bakgrundsfrågornas funktion var att placera intervjupersonerna och deras erfarenheter i en kontext. Följande tema i intervjuguiden, situationen att leva utan papper, hade som syfte att få en beskrivning av intervjupersonernas livssituation. Frågorna gällande deras strategier för att hantera situationen var för att få information om hur de konkret gick till väga för att uppfylla fundamentala behov. Vid utformandet av intervjuguiden har målsättningen varit dels att den ska vara flexibel, för att ha möjlighet att ställa spontana följdfrågor och utesluta frågor, dels att den ska innehålla många öppna frågor (som inleds med hur och beskriv), för att få så detaljerade beskrivningar som möjligt (Bryman, 2011).

4.3 Urval och urvalsprocess

Intervjuer utgör den här studiens empiri och därför var det viktigt att använda en urvalsmetod så att vi kom åt de personerna som var intressanta för att besvara våra forskningsfrågor.

Urvalskriterierna för denna studie var personer som har erfarenhet av att leva utan uppehållstillstånd i Sverige, och på grund av de specifika kriterierna användes ett målinriktat urval (Bryman, 2011). Till en början var tanken att intervjua personer som vid intervjutillfället levde i Sverige utan uppehållstillstånd, men urvalet utökades sedan till att även omfatta personer som nu har uppehållstillstånd men har tidigare erfarenhet av att leva som papperslösa. Detta motiverades med att urvalet skulle bli större och att det därmed skulle bli lättare att få tag på intervjupersoner. Urvalet av personer begränsades inte till ett specifikt geografiskt område i Sverige, då för att besvara frågeställningen det endast krävdes att intervjupersonerna har levt som papperslösa.

På grund av svårigheter med att få tag på intervjupersoner användes utöver ett målinriktat urval även bekvämlighetsurval (Bryman, 2011). Eftersom papperslösa personer lever under ett hot om utvisning kan denna grupp vara svår och känslig att komma i kontakt med som utomstående. Via en organisation som arbetar med och består av papperslösa personer fick vi

kontakt med personer som ville delta i studien. Självklart finns det risker med att använda sig av bekvämlighetsurval. I denna studie har samtliga intervjupersoner kontinuerlig kontakt med ideella organisationer vilket gör att vi inte kommer åt dem som saknar det stödet. Detta kan leda till att empirin inte blir så allsidig som den skulle kunna vara med en annan urvalsmetod (Ahrne & Svensson, 2011). Vårt mål med studien är dock inte att få ett så representativt urval av papperslösa personers situationer och strategier som möjligt, utan att kunna göra en ingående analys av några få personers erfarenheter (Bryman, 2011).

4.4 Tillvägagångssätt

Eftersom innehållet i intervjuerna kan vara av känslig karaktär har det vid intervjutillfällena varit viktigt att de genomförts på en plats där intervjupersonerna känt sig trygga och där obehöriga inte kunnat höra vad som sagts, samt i en lugn miljö med få störande moment (Bryman, 2011). Intervjupersonerna fick själva välja platsen för intervjun, där författarens 1 hem var ett alternativ. Tre av intervjuerna genomfördes hemma hos författare 1. De resterande intervjuerna gjordes över telefon då intervjupersonerna befunnit sig på olika platser i landet. Intervjuerna tog mellan 45-80 minuter.

Under intervjutillfällena användes telefonens inspelningsfunktion, då vid röstinspelning är riskerna att gå miste om viktig information och uttryck mindre (ibid.). Intervjuerna har när det varit möjligt spelats in på två telefoner för att minimera risken för att de skulle gå förlorade vid eventuella tekniska problem.

Vid intervjutillfällena ville vi att personerna skulle känna sig bekväma i vår närvaro och på platsen för intervjun. Under intervjutillfällena som skedde i personligt möte bjöd vi på fika och pratade lättsamt om vardagliga saker innan och efter intervjuerna. Målsättningen var att det skulle kännas trevligt för intervjupersonerna att vara där.

Arbetsfördelning

Efter diskussion om hur vi skapar de bästa förutsättningarna för en trygg och bekväm intervjusituation fastslogs att endast en författare skulle närvara vid intervjutillfällena. Forskarens maktposition går inte att bortse ifrån, men vi ansåg ändå att den ojämna

maktfördelningen minskar något med endast en närvarande författare. Den författaren som inte närvarade under intervjutillfället transkriberade sedan materialet. Vid transkriberingstillfällena satt vi bredvid varandra så att vi tillsammans kunde tolka svaren när oklarheter uppkom. Kodningen av materialet gjordes tillsammans. Resterande tid har vi skrivit arbetet tillsammans och endast ett fåtal gånger arbetat på egen hand när den andra personen har varit otillgänglig. När detta skett, har vi i efterhand gått igenom och diskuterat det som skrivits. Genomgående har vi under arbetsprocessen tillsammans arbetat och diskuterat fram allt som står i denna uppsats.

4.5 Metodens tillförlitlighet

Ett sätt att bedöma en kvalitativ metods tillförlitlighet är huruvida studien är transparent och därmed möjlig att diskutera och kritisera (Ahrne & Svensson, 2011). Denna studies anspråk på transparens ligger dels i att den tydligt redogjort för forskningsprocessen, hur vi har tänkt och resonerat kring olika metodval, dels i det omfattande användandet av citat från våra intervjupersoner i analysen, så att läsaren kan granska våra tolkningar (ibid.).

Ett annat sätt för att styrka studiens tillförlitlighet har gjorts genom att kombinera flera teoretiska begrepp och perspektiv i studien (ibid.). Vår förhoppning med studiens resultat är att det ger en komplex bild av hur våra intervjupersoners situation ser ut och vilka strategier de använder sig av för att hantera situationen. Eftersom studien i mångt och mycket handlar om intervjupersonernas nuvarande eller tidigare livssituation var det av vikt att bilden av dessa personer skulle bli komplex, och att analysen inte ämnade att ge homogen bild, utan snarare visa på det heterogena och motsägelsefulla i intervjupersonernas berättelser.

Forskningsfrågorna undersöker två olika roller hos en person med erfarenhet av papperslöshet: fokus på personen som exkluderad från medborgerliga rättigheter (papperslösa personers situation) och som aktörer (vid utvecklandet av strategier för att hantera situationen).

En tredje aspekt av tillförlitlighet som används i denna forskning är huruvida studiens resultat är överförbart och går att appliceras på en annan miljö med andra personer (Bryman, 2011). Detta försökte uppnås genom att intervjuguiden innehöll frågor rörande intervjupersonernas

bakgrund, för att placera intervjupersonerna i en kontext. Genom uppföljnings- och förtydligande frågor har vi försökt att producera så fylliga beskrivningar som möjligt för att läsaren själv ska ha möjlighet att värdera hur intressanta och generella tolkningarna är och kunna dra egna slutsatser (Ahrne & Svensson, 2011). Intervjupersonerna har även erfarenhet av att bo på olika platser i Sverige och bott i landet olika länge vilket har ökat studiens överförbarhet.

4.6 Bearbetning av material

Det första steget i att analysera det empiriska materialet bestod av att läsa igenom transkriberingarna utan att anteckna något för att försöka få en överblick. Därefter lästes materialet igen, men denna gång för att urskilja nyckelord och teman som antydde i materialet (Bryman, 2011). Vid läsningen av första transkriberingen urskiljdes fyra primära teman: situation, strategi, organisering och solidaritet. Med dessa primära teman söktes existerande litteratur och teoretiska idéer. I och med den fortsatta transkriberingen av empirin och sökandet efter teori omvärderades och förändrades kodningen. Temat utvisningsbarhet tillkom under sökandet efter teori och var användbart i den fortsatta bearbetningen av det empiriska materialet, och kunde urskiljas i samtliga intervjupersoners berättelser. Den fortsatta bearbetningen resulterade i följande teman: situation (boende, sysselsättning och känsla), strategi, organisering och utvisningsbarhet.

Detta gjorde att vi fick gå tillbaka till de tidigare transkriberingarna och söka efter de nytillkomna temana. På så sätt skedde ett växelspel mellan teori och empiri under analysen av det empiriska materialet (Ahrne & Svensson, 2011).

4.7 Metodens brister

Vi är medvetna om att genom att intervjua endast fem individer som har erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige får vi inte en representativ bild av hur situationen för papperslösa i Sverige ser ut. Situationen kan utan tvivel skifta beroende på vem intervjupersonen är och vilka omständigheter personen lever under.

Personerna som intervjuats identifierar sig alla som män. Kön hade varit en relevant aspekt att analysera för att jämföra skillnader i erfarenheter för män och kvinnor som lever i

papperslöshet. I och med att det redan fanns svårigheter att komma i kontakt med målgruppen gjordes ingen avgränsning vad gäller kön i urvalet.

Vidare hade intervjupersonerna inte barn eller familj att försörja i Sverige, vilket hade kunnat försvårat deras situation som papperslösa och därmed även är en aspekt som skulle ha färgat vårt empiriska material. Samtliga intervjupersoner hade även kontakt med civilsamhället i Sverige i form av frivilligorganisationer och sociala kontakter. Intervjupersonerna var bosatta i större svenska städer där det enligt Sager (2011) ofta finns fler ideella organisationer att vända sig till som papperslös. Detta betyder att studien inte kan göra anspråk på att omfatta papperslösa personer utan någon form av stöd från civilsamhället eller som är bosatta i mindre städer.

Med en annan metod och ett annat urval hade vi möjligtvis fått en mer representativ bild av hur papperslösa i Sveriges situation ser ut och vilka strategier de använder sig av för att hantera sin situation. Metoden gör att vi inte kan dra några slutsatser eller generalisera utifrån det empiriska materialet. Att göra det har dock inte varit målet med vår studie, utan målet har snarare varit att beskriva ett fåtal papperslösa individers situation och göra en detaljerad analys av beskrivningarna (Ahrne & Svensson, 2011).

4.8 Intervjupersonerna

Empirin för denna uppsats utgörs av fem intervjutillfällen med fem olika intervjupersoner. Samtliga personer har erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige. Vissa hade vid intervjutillfället fått uppehållstillstånd medan andra levde för närvarande i papperslöshet. Personerna har bott i Sverige mellan 3-6 år, varav minst 10 månader utan uppehållstillstånd. Vi har valt att ge samtliga intervjupersoner fiktiva namn: Anton, Yanis, Reza, Josef och Alexander.

4.9 Forskningsetiska överväganden

Forskningsetiska överväganden har gjorts vid denna uppsats med syfte att göra en medveten reflektion av vad det kan innebära för de intervjupersoner som valt att medverka i studien (Kalman & Lövgren, 2012). Principen om *informerat samtycke* har respekterats genom att

intervjupersonerna har fått grundlig information, både skriftlig och muntlig, om vad studien ämnar undersöka och att materialet inte kommer användas i något annat syfte än för denna studie. Därefter har intervjupersonerna informerats om att deltagandet är *frivilligt* och kan av dem avbrytas när som helst under arbetsprocessens gång (Kalman & Lövgren, 2012). Vid de tre intervjuerna som genomfördes i personligt möte fick intervjupersonerna skriva under en *samtyckesblankett* angående deras medverkan (se bilaga 3). Vid de två intervjuerna som genomfördes per telefon gavs samtycket enbart muntligt. De som intervjuats i studien kommer även att få ta del av den fullständiga uppsatsen om så önskas (ibid.).

Intervjupersonerna garanterades även *anonymitet* genom att identifierbara uppgifter justerades. De inspelade och transkriberade intervjuerna har förvarats dels digitalt, på en av författarnas dator med lösenordsinloggning, dels har de transkriberade intervjuerna skrivits ut för att underlätta kodning. Dessa utskrifter har förvarats i författarnas hem. Det empiriska materialet har behandlats med försiktighet och respekt för de personer som valt att delta i studien. Detta har respekterats genom att inte skriva något som skulle kunna vara sårande för intervjupersonerna eller ange information i de refererande citaten som gör personerna identifierbara (Trost, 2010). Tolk har funnits i beredskap vid behov, då det fanns en förväntad språkbarriär. Alla intervjuer genomfördes dock på svenska utan hjälp av tolk.

Det fördes diskussioner om huruvida det var etiskt försvarbart att intervjua personer som befinner i en sådan utsatt situation som att leva utan uppehållstillstånd är. Utsattheten kan argumenteras vara mindre för de personer som vid intervjutillfället hade uppehållstillstånd, men desto mer problematiskt att intervjua personer som vid tillfället saknade det. För dessa personer kunde ett deltagande i studien innebära en risk då de synliggör sig själva och sin situation.

Papperslösa personer är en osynlig grupp i Sverige, med en röst som sällan får höras. Detta kom vi efter diskussion fram till var den det främsta argumentet att trots allt genomföra studien. Dessutom betraktades intervjupersonernas angelägenhet om att berätta om sin situation som ett tecken på att synliggörandet av deras berättelser väger upp för de forskningsetiska dilemman som vi brottats med. Vi anser att det är av högsta vikt att

socionomer och framtida socionomer har kunskap om människor som befinner sig i extremt utsatta situationer, och det görs genom att synliggöra deras berättelser.

5. Analys

5.1 Inledning

I detta kapitel analyseras det empiriska materialet med hjälp av olika analytiska verktyg och teoretiska begrepp. Kapitlet är uppdelat i två delar; papperslösa personers situation i Sverige och strategierna de utvecklar för att hantera situationen. Det verktyg som används för att analysera intervjupersonernas situation som papperslösa är begreppet utvisningsbarhet. Vidare används de teoretiska begreppen att passera, respektabilitet och medborgarskapshandlingar för att analysera de strategier som intervjupersonerna använder sig av för att hantera sin situation.

5.2 Att vara papperslös i Sverige

Bostad

Intervjupersonerna beskriver alla en påfrestande boendesituation som skiftar mellan hemlöshet, trångboddhet och att vara exploaterande. Yanis beskriver hur han aldrig hinner göra sig hemmastadd innan han behöver flytta igen: ”Det var helt kaos, varje vecka jag måste flytta. Alltså mitt liv det var typ en väska som jag hade på ryggen. Det var riktigt jobbigt.”

När Anton fick avslag på sin asylansökan flyttade han till en ny stad och tvingades att bo på gatan. Efter tre veckor flyttade han in hos några landsmän som han träffat på gatan, och samlade pantburkar för att ha råd med hyran. På grund av sin religiösa tro, som skilde sig från hans rumskamraters, blev han trakasserad och hotad i sitt eget hem. Trots det bodde Anton kvar eftersom han inte hade någon annanstans att ta vägen. Istället försökte han vara sina rumskamrater till lags genom att vara trevlig, städa, diska och laga mat till dem med förhoppningen om att han skulle få bo kvar.

Alexander beskriver även han en utsatt boendesituation. Han bodde med åtta andra personer i en trerumslägenhet där flera var papperslösa. Hyresvärden krävde att hyresgästerna skulle utföra personliga sysslor åt honom, och när en person vägrade blev han utslängd mitt i natten. Alexander vågade inte protestera utan gjorde som hyresvärden bad honom.

Det var jättesvårt. Samtidigt hade ägaren till lägenheten sagt till att vi skulle följa hans regler i huset. Han sa: 'okej, du ska tvätta mina kläder idag'. Och jag gör det. Annars säger han klockan 12 på natten: 'Ah, okej, du gjorde inte så. Jag vill att du ska gå härifrån nu. Du ska flytta ut'. Klockan är 12 på natten och jag har ingen annan bostad. Jag känner inte någon annan. Vart ska jag gå? Jag är papperslös, jag kan inte hitta någon annanstans att bo. Om jag går på gator så kommer polisen stoppa mig, eller hur? Dom kommer fråga vad jag gör ute klockan 12 på natten. Och det var jättesvårt faktiskt. (Alexander)

Det Anton och Alexander beskriver är ett tillstånd av underordning i relation till sin omgivning. Deras status som papperslösa tvingar dem att acceptera nästan vilka boendeförhållanden som helst, då alternativet att bo på gatan är värre. I hemmet kan de bli utnyttjade, hotade och trakasserade, men på gatan är risken för att bli tagen av polisen och deporterad större. Antons största farhåga med att bli utslängd var att han skulle tvingas bruka och sälja droger för att överleva på gatan, vilket andra papperslösa som han känner tvingas göra: ”De säger, vi sover utomhus hela tiden, det är kallt, men när vi tar tramadol känner vi inte, vi fryser inte.”

Anton använder ordet “dubbelstress” för att beskriva hur han känner när han är på platser där det finns mycket droger och därför även mycket poliser. Dock var denna “dubbelstress” något han kände av även i sin hemmiljö, då de han bodde med använde och sålde droger: ”De sålde narkotika och jag hade stress hela tiden om någon polis kommer in med dem i lägenheten, jag är papperslös, de kommer ta mig.”

För intervjupersonerna finns ingen trygg punkt där de kan koppla av och vila. De beskriver en ständig osäkerhet och oro för att bli tagna av polisen, var de än befinner sig. Den överhängande risken att bli deporterad, som de Genova (2002) kallar utvisningsbarhet, skapar en situation av extrem sårbarhet där den inneboende inte vågar ställa några som helst krav. Utvisningsbarheten möjliggör oförutsägbara boendeformer på en svart bostadsmarknad, där att protestera mot hyresvärderna kan innebära att man hamnar på gatan, blir tagen av polisen och deporteras. Intervjupersonerna har inga rättigheter att kräva, och även om de skulle försöka betyder det att deras illegala status som papperslösa blir synlig.

Utvisningsbarheten som möjliggör intervjupersonernas boendesituation skapar också en konstant orientering till nuet (Sager, 2011). För de papperslösa är det svårt att göra planer

inför framtiden; dels för att den är så oviss, dels för att det hela tiden är mer akuta saker som behöver tas om hand. Flera intervjupersoner menar att mycket av deras tankekraft går åt att tänka på sin boendesituation, Anton berättar: “Jag tänkte bara på min hyra, om jag kan fixa min hyra, då är allt bra”. Anton har inte tid att tänka längre fram än till nästa hyra, då hans ekonomiska resurser inte tillåter honom att planera längre.

Sysselsättning

Att leva i Sverige utan uppehållstillstånd innebär svåra konsekvenser som ger utslag på alla områden i en människas liv. En person som är papperslös är endast hänvisad till den informella arbetsmarknaden. Där kan arbetsgivaren, med hot om att anmäla personen till polisen, kräva villkor och arbetsförhållanden långt under de svenska kollektivavtalens (Moksnes, 2016). Det blir därför omöjligt för den papperslösa arbetaren att ställa krav på en skälig lön, raster och åtta timmars arbetsdag. Anton jobbade 18 timmar per dag utan paus, då han var helt beroende av den inkomst det svarta arbetet erbjöd.

Jag var rädd om jag skulle förlora det här jobbet, vad kommer hända med mig? (...) Kanske dom killarna [rumskamraterna] skulle slänga ut mig, och sen hamnar jag på gatan (...) men sen jag tänkte jag måste kämpa, annars hamnar jag på gatan. (Anton)

Antons lön var mellan 20-50 kronor timmen. Lönen användes bland annat till att betala 2500 kronor i hyra till hans chef för ett rum han hyrde i anslutning till arbetsplatsen. Trots att Anton var medveten om att hans lön var alldeles för låg och villkoren usla kunde han inte göra något åt det. Han berättar om ett tillfälle då han tappade nyckeln till det rum han hyrde av sin chef och chefen hävdade att det hade kostat honom 7000 kronor att byta låset och skaffa en ny nyckel. Anton bad sin chef visa kvittot, men chefen sa att han inte hade ett kvitto och att Anton inte kunde göra något åt saken. De Genova (2002) menar att det är papperslösa personers utvisningsbarhet som gör dem så sårbara och medgörliga som arbetare. Anton sätter själv fingret på att det är hans papperslöshet som möjliggör chefens sätt att behandla honom.

Jag var papperslös, jag tänkte jag kan inte göra något, han har uppehållstillstånd, även om han kommer från [hemland]. Men jag hade litat på honom därför jag tänkte han är från [hemland] och vi pratar samma språk. (Anton)

Lundberg och Spång (2016) hänvisar till den tyska teoretikern Hannah Arendts diskussion om mänskliga rättigheter, att det i praktiken är mycket svårt att kräva rättigheter enbart i egenskap av att vara människa. Idén om mänskliga rättigheter utgår från att alla människor är lika mycket värda, och det är det som Lundberg och Spång (2016) menar att Arendt vänder sig emot. Hon hävdar snarare att “en människa som bara är en människa har förlorat just de egenskaper som gör det möjligt för andra människor att behandla henne som en medmänniska” (Arendt, 2016:398).

Alla som har uppehållstillstånd, dom kan göra allt mot mig men jag får inte göra någonting. (...) Även om det var min rättvisa (...) jag är papperslös, jag kan inte ta min rättvisa, jag får inte ta min rättvisa. (Anton)

Antons beskrivning kan tolkas som att hans illegala status har reducerat honom till ett tillstånd där han inte är någon. Anton faller utanför de “kategorier som är nödvändiga för att en person skall erkännas som en rättighetsbärare exempelvis medborgare, asylsökande eller nyanlända personer med uppehållstillstånd” (Lundberg & Spång, 2016:437). Anton befinner sig i något slags limbo där han ‘bara’ är människa, ‘bara’ en papperslös person, ett tillstånd där han inte kan ställa krav på vare sig arbetsvillkor eller rättigheter. Eftersom han inte kan “ta sin rättvisa” började han tvivla på sig själv: “jag ser massa händelser men just nu jag vet inte vilken är rätt och vilken är fel”. För Anton uppstår en situation där det verkar som att även de som behandlar honom illa har rätt, och att han aldrig kan ha rätt gentemot en person som har uppehållstillstånd. Att göra ett försök att kräva någon slags rättvisa genom att vända sig till en högre instans innebär att han samtidigt framträder som utvisningsbar och därmed riskerar utvisning.

En känsla av utvisningsbarhet

Holgersson (2011) menar att utvisningsbarhet inte bara är ett juridiskt tillstånd, utan också ett kroppsligt. Alexander beskriver hur han fysiskt drabbas av tillståndet att vara papperslös: “hjärtat går jättesnabbt och en papperslös är hela tiden rädd”. Alla intervjupersoner beskriver

en konstant rädsla för att bli upptäckta när de rör sig i offentliga miljöer. Alexander säger: ”på gator som jag cyklade eller gick, hela tiden jag tänkte, jag kollade runt omkring mig ifall polisen skulle stoppa mig och fråga om legitimation.”

Även de Genova (2002) understryker att utvisningsbarhet handlar om mycket mer än den faktiska deportationen; det är en ständigt närvarande känsla av en överhängande risk att bli deporterad. Denna känsla infinner sig inte bara i direkta risksituationer, utan kan komma när som helst; i skolan, på arbetet, i hemmet, när man är vaken och när man sover.

Men polisen också, de letade efter mig (...) kanske i skolan, kommer de hämta mig? Eller hemma, kommer de hämta mig? Så jag hade mycket stress på detta när jag var som papperslös. Jag tänker hela tiden när jag gick på gator (...) hela tiden jag ser mig på vänster, höger, nu kommer polisen och frågar, vad ska jag svara? (Reza)

Den överhängande rädslan för deportation var ett hinder för både Reza och Alexander i skolan. De hade svårt att koncentrera sig och fokusera på skolarbetet.

Det var jättesvårt i skolan första året, för jag kunde inte fokusera, när lärare pratade (...) jag bara flydde och tänkte på mitt liv. Nu kommer polisen, jag hade mycket stress för de visste att jag läste här på skolan. (Reza)

Gränskontroll är något vi vanligen uppfattar som det vi möts av när vi kommer in i ett land. Men för en papperslös, menar Nyers (2008), har nationalstatens gräns flyttats och finns överallt i samhället. De vardagliga aktiviteterna, som att gå i skolan, till jobbet eller gymmet, innebär för intervjupersonerna en konstant risk att misstänkliggöras. Josef beskriver sin rädsla: ”när du är papperslös i Sverige så hela tiden du är rädd för polisen, du kan inte anmäla dig i gym eller i skolan.”

Den överhängande risken att deporteras leder till att intervjupersonerna får en mycket begränsad rörelsefrihet, vilket påverkar hela deras tillvaro. Reza berättar att han ofta tackar nej när hans kompisar föreslår att de till exempel ska gå på bio. På grund den konstanta oron och stressen kan han inte slappna av njuta av aktiviteter som han vanligtvis uppskattar. Rörelsemönstret begränsas även av de platser dit papperslösa de facto inte har tillträde. Yanis

tar nattklubben som exempel: ”alltså det känns som jag inte är lika mycket värd som dom andra. Exempel om vi skulle till någon klubb eller om vi skulle handla någonting, till exempel kunde jag inte köpa en telefon.”

Den begränsade rörelsefriheten är dels en överlevnadsstrategi, dels en konsekvens av intervjupersonernas rädsla. Sigvardsdotter (2016) menar att det är genom interaktion med andra som vi upprätthåller vår subjektivitet. Som subjekt är man själv mittpunkten i sin livsvärld och definierar sin omgivning. Att inte ha rätt till den plats man befinner sig på och hela tiden behöva anstränga sig för att passa in, utan möjlighet att framträda inför andra som sig själv, kan förstås som en form av objektifiering (ibid.). Anton beskriver hur han hela tiden måste anpassa sitt beteende så att ingen blir arg på honom, vilket leder till att han blir ett objekt inför sig själv.

Alla är likadan, jag är inget. Det betyder jag måste försöka att ingen kommer att bli rädd på mig, eller arg eller sur. Om någon kommer bli sur, arg eller rädd på mig, de som har uppehållstillstånd. De kan göra allt mot mig, men jag får inte göra någonting. Jag vet inte, jag känner inte igen den här känslan, det är något som är främling inom mig. (Anton)

Även Khosravi (2010) beskriver hur den konstanta underkastelsen kan leda till alienering. Han använder sig av ordet ‘illegality’ för att beskriva den utvisningsbarhet som papperslösa personer lever i. Han menar att illegalitet kräver ovillkorlig underkastelse, och har en tendens att internaliseras och förkroppsligas, vilket kan leda till att den papperslösa personen själv känner sig underordnad och värdelös. Alexander liknar det vid ett handikapp: ”när jag var papperslös jag kände faktiskt att jag kanske har ett handikapp, kanske har jag inte ögon, kanske har jag inte mina ben med mig.”

Intervjupersonerna beskriver uttrycksfullt hur deras papperslöshet internaliseras, hur tillståndet känns både psykisk och fysiskt. Yanis känner sig mindre värd än sina vänner med uppehållstillstånd, Anton har en känsla av inre främlingskap och Alexander upplever papperslösheten som att inte ha ögon eller ben. Känslan av utvisningsbarhet sätter sig överallt i kroppen. Den alienering de känner kan förstås som ett sjukdomstillstånd. De beskriver alla ett tillstånd där unga ‘friska’ människor görs sjuka av papperslösheten och den internaliserade illegaliteten.

Känslorna av utvisningsbarhet kan, enligt Holgersson (2011), även dröja sig kvar efter att personen har fått uppehållstillstånd. Alexander berättar att som papperslös drömde han mardrömmar om att polisen tillfångatog honom, men att de inte slutade när han fick uppehållstillstånd.

När jag fick uppehållstillstånd så fortsatte de här mardrömmarna i två, tre månader efter detta. Sen jag pratade med mina kompisar att jag har uppehållstillstånd men jag har mardrömmar fortfarande. Och mina kompisar har sagt till mig, det kommer släppa eller sånt. Men (...) efter några månader jag drömmer inte såna saker, eller jag drömmer att jag har uppehållstillstånd, att jag kan leva här.
(Alexander)

Alexanders fortsatta mardrömmar visar på att utvisningsbarhet innebär så mycket mer än den faktiska risken för deportation. Det kan även förstås som ett sjukdomstillstånd som kan hänga kvar, trots att den faktiska risken för deportation upphört.

5.3 Strategier för att hantera situationen

Att leva innanför nationalstatens fysiska gräns utan att räknas som en del av den ger utslag på alla områden i en människas liv. Intervjupersonerna beskriver en svår och utsatt situation vad gäller arbete, boende och hälsa. Trots detta hittar de strategier för att hantera situationen de befinner sig i.

Sociala nätverk

Samtliga intervjupersoner menar att sociala kontakter är en av de viktigaste tillgångarna för att kunna hantera situationen som papperslös. Varje social kontakt som tillkommit deras kontaktnät har varit värdefull. Deras sociala kontakter har hjälpt dem med boende, pengar, vård och juridiskt stöd.

Yanis berättar att han som papperslös flyttade till en för honom okänd svensk stad, och att han vid tidpunkten var hemlös. Eftersom han inte kunde gå till någon myndighet för att få hjälp med bostad kontaktade han den enda person han kände i den nya staden. Därigenom fick han en tillfällig sovplats och i takt med att han lärde känna fler personer kunde han bo hos dem under korta perioder. Anton ger en liknande berättelse där personer som han precis

lärt känna erbjuder honom en tillfällig bostad, och därmed blir värdefulla kontakter för honom.

Flera intervjupersoner berättar även att det är deras vänner som hjälper dem med pengar till mat och hyra när de saknar inkomst. Yanis berättar att han försöker hjälpa andra papperslösa personer, eftersom han vet hur svår situationen är: ”killarna som jag träffar som är papperslösa, exakt jag vet hur det känns, hur det är när man är papperslös (...) om jag har ett äpple vill jag dela med dem.” Reza och Josef berättar att de också försöker hjälpa andra papperslösa genom att förmedla kontakter till organisationer och personer som kan bistå. På detta sätt blir de alla värdefulla kontakter för någon annan papperslös person som behöver hjälp. Förutom att sociala kontakter kan lösa konkreta problem för intervjupersonerna, som att få en sovplats, behövs även emotionellt stöd för att kunna hantera vardagen som papperslös.

Alexander: En papperslös behöver faktiskt stöd, inte bara med pengar. De behöver ibland att någon säger till dem att allt går bra, var inte rädd eller såna saker. Det är viktigt. Förutom mat eller pengar eller bostad, du behöver kärlek också (...) de kan säga du kommer klara den här period, du kommer få uppehållstillstånd, vi kämpar för dig.

Intervjuare: Upplevde du att du fick det?

Alexander: I den perioden som jag var papperslös, nej. Eftersom jag inte kunde språket, jag hade inte några kompisar, jag hade bara dem som var från [hemland] och jag hade inte berättat om situationen. Jag kunde inte berätta allt som går i mitt hjärta, jag kunde inte berätta för dem. Men efter lång tid jag lärde mig språket och jag fick då andra kompisar, svenska kompisar (...) och då jag fick stöd och kärlek av mina svenska kompisar.

För Alexander är det viktigt att känna att han är en del av ett socialt sammanhang där han kan berätta om sin situation och få stöd. För att bli en del av ett sammanhang menar både Alexander och Reza att det är viktigt att ta kontakt med nya människor, be om hjälp och öppna upp sig om sin situation, även om det innebär att man måste 'avslöja' sig som papperslös. De framhäver även vikten av att ha 'svenska' vänner som är etablerade i Sverige, har god kännedom om hur samhället fungerar och kan språket.

Ja alltså jag tänker såhär, man kommer till ett land och sen om jag vill lära mig språket eller kulturen och vill komma in i samhället är det bättre om jag känner folket som bor i landet. Alltså svenskar. De kommer, de hjälper mig på olika sätt. Om jag till exempel kommer hit [Sverige] och bara sitter och hänger med [hemland]-killarna, till exempel när jag fick avslag, de kunde inte hjälpa mig för deras situation var också som min. Därför jag tänkte jag börjar ta kontakt med folket. (Reza)

Att både Alexander och Reza värderar 'svenska' vänner högre än papperslösa vänner kan tolkas som en internaliserad känsla av underordning. Detta exemplifieras med att Alexander inte ser de som kommer från hans hemland som kompisar: "Jag hade inte några kompisar, hade bara dem som var från [hemland]". Reza menar att man måste lära känna 'svenskar' för att komma in i samhället, och inte "bara sitta och hänga med [hemland]-killarna". På så sätt kan deras uttalanden tolkas som att umgås med landsmän eller andra papperslösa inte är lika värdefullt som att umgås med svenskar; att umgås med landsmän innebär att isolera sig, medan att umgås med 'svenskar' blir en strategi för att integrera sig. Att ha 'svenska' vänner kan fungera som ett sätt att passera som en person med uppehållstillstånd vilket även ger tillgång till tryggare rum dit polisen kommer mer sällan. På så sätt är det inte endast tal om en internaliserad underordning. Det handlar också om att det konstruerade tillståndet av utvisningsbarhet gör att de blir beroende av välvilliga individer med uppehållstillstånd för skydd och hjälp som staten inte förser dem med.

För personerna som intervjuats är det alltså viktigt att knyta kontakter, vilka i sin tur kan bistå med hjälp i någon form. Det betyder dock att intervjupersonerna är beroende av någon annan persons välvilja och förmåga att hjälpa till med att uppfylla ofta fundamentala behov som boende, mat och pengar. För att någon ska fortsätta erbjuda hjälp innebär det att den papperslösa personen måste hålla sig på god fot med hjälparen.

När jag bodde med dem, så hela tiden jag har städat hela lägenheten, jag tvättade deras kläder varje vecka, jag bokade tid i tvättstugan, jag städat hela lägenheten, jag diskade hela tiden, också jag lagade mat till dem, jag bakade bröd till dem, sen jag försökte vara trevlig... Därför tyckte jag det är bra för mig att vara trevlig, också jag försökte med vad som helst, att klara mig med dem. (Anton)

Detta kan tolkas som att Anton hade som strategi att placera sig i underordning och ständigt vara till lags gentemot de med uppehållstillstånd.

Att söka sig till ideella hjälporganisationer är något som också identifierades som en strategi för intervjupersonerna och dessa organisationer kan även fungera som trygga platser (Holgersson, 2011). Via hjälporganisationerna får de stöd i form av socialt umgänge och praktisk hjälp i form av boende, pengar och mat. Så småningom har vissa av intervjupersonerna även själva blivit aktiva i någon av dessa organisationer, då det givit dem ett socialt sammanhang. Samtliga intervjupersoner nämner minst en organisation som de kontinuerligt besöker, där de känner sig trygga att vistas och där de kan vara öppna med att de är papperslösa. I sällskap med andra papperslösa personer i dessa organisationer behöver de inte ständigt vara medvetna om hur de framställer sig eller försöka passera som personer med uppehållstillstånd.

Den [organisationen] kändes som ett hem faktiskt. Det är många som kommer och snackar med varandra och alla spelar olika spel, till exempel playstation och biljard tillsammans. Alla hänger ihop.
(Alexander)

Holgersson (ibid.) liknar staden, Göteborg i hennes fall, vid ett minfält för den papperslösa personen. Att leva som utvisningsbar handlar om att leva i ständig beredskap då det är omöjligt att veta var, när och hur de riskerar att gripas. Men trots de exkluderande strukturerna lyckas de skapa rum att vara i. Dessa rum kallar Holgersson (ibid.) för andningshål. Organisationen som Alexander beskriver som ett hem kan förstås som just ett andningshål, en frizon från diskriminering. I den otrygga staden har det skapats ett rum av tillhörighet, en plats bara *vara* i, spela spel och umgås.

Utan att överdriva frivilligorganisationernas möjlighet att skapa relativt trygga rum kan det tolkas som att det stödet utmanar effekterna av intervjupersonernas utvisningsbarhet. Sager (2011) lyfter att de inkluderande praktikerna som frivilligorganisationer och socialt kontaktnät utgör kan göra papperslösheten mindre outhärdlig, vilket intervjupersonerna i denna studie också bekräftar.

Att skapa sig en vardag

Trots att samtliga intervjupersoner har fått avslag på sin asylansökan var det inte ett alternativ att åka tillbaka till landet de flytt från. Reza beskriver att människor runt honom hellre tog sitt liv än att deporteras. Och han själv, som riskerade sitt liv för att fly till Sverige och hade tur

som överlevde, såg det inte som ett alternativ att återvända efter sitt tredje avslag. Istället stannar intervjupersonerna kvar med en strävan att göra Sverige till sitt hem.

Isin (1999) definierar begreppet medborgarskapshandlingar som handlingar där utvisningsbara agerar som om de vore medborgare. Holgersson (2011) tar i sin studie fasta vid små, anspråkslösa, omedvetna överlevnadsstrategier där utvisningsbara agerar som om de hade en framtid här. Att stanna i Sverige trots avslag, arbeta, gå i skolan och inleda vänskaps- och kärleksrelationer kan förstås som vardagliga medborgarskapshandlingar. Att utöva medborgarskapshandlingar blir ett sätt för intervjupersonerna att finnas till, trots deras papperslöshet. Intervjupersonernas strävan att lära sig svenska tolkar vi som en av de tydligaste medborgarskapshandlingarna. Flera intervjupersoner ser det som en framtidsinvestering och en nyckel till samhället, arbete, skolgång och svenska vänner. Alexander gick på svensklektioner i en ideell förening nästan varje dag, men föreningen gick efter en tid i konkurs och då vände han sig istället till en folkhögskola och bad om att få gå en svenskurs där. Han blev nekad plats på grund av att han inte hade uppehållstillstånd, men gav inte upp och fick tillslut börja på kursen.

Igen jag gick till den skolan. Jag bad till dem att jag ska få en plats och jag ska studera och lära mig språket. De sa till mig att du har inte uppehållstillstånd, men jag försökte jättemycket och pratade med dem, att jag vill verkligen lära mig språket och jag vill komma in i samhället. Sen sa de okej, de diskuterade med varandra. Den personen sa att de skulle prata med en chef, en kollega. Efter några dagar de skickade till mig att jag fick plats där. (Alexander)

Att Alexander inte accepterar ett nej från skolan och gör anspråk på något han, som papperslös, egentligen inte har rätt till kan tolkas som att han gör anspråk på medborgarskap. Han etablerar sig, enligt Isins (1999) tolkning, som ett subjekt med rättighetsanspråk då han gör anspråk på och får tillgång till rum dit han egentligen saknar tillträde.

Trots svårigheterna att som papperslös få ro att studera under en konstant känsla av rädsla och stress, som diskuterades i föregående avsnitt, lyckades både Alexander och Reza skapa sig förutsättningar att lära sig det svenska språket. Reza studerar svenska i skolan men övade också med sina rumskamrater och med personalen på en organisation. Han beskriver det som ansträngande att plugga så mycket svenska, men såg det som sitt enda val.

Men tänk på mig, min situation i [hemland] var också dålig. Jag började jobba när jag var 13 år. Sen här hade jag många möjligheter och varför jag skulle slösa med tiden. Jag hade ett tufft liv i [hemland], jag har typ allting här, varför använder jag det inte? (Reza).

På ett liknande sätt resonerar även andra intervjupersoner. Att skapa sig något slags normalitet i den otrygga vardagen och i slutändan få uppehållstillstånd är enligt dem deras enda alternativ för överlevnad. Flera intervjupersoner berättar att de bär på traumatiska minnen och att flykten till Sverige var svår och plågsam, och att det dåliga måendet blir ännu sämre av att leva med ett utvisningsbeslut.

Men när jag själv, när jag fick tredje avslag; en månad var det jättesvårt för mig. För att jag hela tiden tänkte varför det blir såhär? Men jag har inte gjort något; alltså jag trakasserar inte folket, jag gjorde inte något negativt, varför jag får inte stanna? Vad jag har gjort? Om jag gjort något, ja, de har rätt att deportera mig. Men jag har inte gjort något, jag bara går i skolan och tänker på min framtid, att bygga min framtid här. (Reza)

När intervjupersonerna lär sig svenska, arbetar, studerar och skaffar sig vänner agerar de som om att de hade en framtid i Sverige, vilket kan förstås som vardagliga medborgarskapshandlingar (Holgersson, 2011). I och med dessa handlingar utmanas den förenklade bilden av människor som antingen i eller utanför samhället. Holgersson (ibid.) menar att genom att ta plats som inte erbjudits dem förhandlar de sin position i samhället, vilket på sikt även har potential att förändra hur dessa människor förstås och hur deras närvaro i Sverige hanteras politiskt. I kommande avsnitt ska vi redogöra för politiska handlingar, där intervjupersonerna genom engagemang och organisering kämpar för att förändra sin och andras situation i samhället.

Aktivt medborgarskap

Samtliga intervjupersoner är engagerade i olika frivilligorganisationer och/eller politiska projekt. Anton är volontär i en organisation som skänker mat till olika ideella organisationer som jobbar med utsatta grupper. Volontärbete fungerar för Anton dels som något att ha att göra om dagarna, dels som ett sätt att vinna respekt och människovärde.

Jag har tänkt på varför jag gör det. (...) En del av det är att jag känner att jag får respekt av samhället när jag är respekt mot dem, när jag hjälper som aktivist. Jag kände mig att jag får respekt, eller jag behöver respekt. (...) Sen på kvällen kan jag lägga mig lugn, när jag gör massa bra saker på dagen.
(Anton)

För Anton fungerar organisering och ideellt arbete som en strategi genom vilken han hanterar sin situation som utvisningsbar. Det blir ett sätt för honom att hantera den konstanta stressen och för att kunna lägga sig lugn på kvällen. Men Anton beskriver det även som en aktivitet genom vilken han "får respekt". Skeggs (1997) använder sig av begreppet respektabilitet som ett sätt för en grupp som beskrivs i negativa termer av majoritetssamhället att agera på ett sätt så att de vinner respekt. Kampen för respektabilitet görs genom försök att avsäga sig den stigmatiserade rollen och ikläda sig respektabilitet. Det kan tolkas som att Anton ikläder sig en roll som en hjälpande medmänniska, kanske till och med medborgare, och därmed känner att han erhåller respekt. När Anton cyklar runt och delar ut mat till ideella organisationer känner han att han får respekt från samhället, och glömmer för ett stund bort att han är papperslös.

När jag känner mig som en papperslös känner jag mig svag, (...) med aktivitet eller med bra saker som jag gör, liksom aktivism, betyder att jag är på en väldigt tuff sida. Sen jag tänkte inte mycket på min stress, på mina problem, vem är jag, som papperslös, så flera gånger har jag glömt bort under dagarna att jag är papperslös. Innan dess [innan engagemanget i organisationerna] hade jag mycket stress men efter den tiden hade jag ändrat mitt liv, mina tankar. Sen hade mina känslor också, omvandlats och ändrats. (Anton)

Att Anton ibland 'glömmer bort' att han är papperslös när han engagerar sig kan tolkas som att han vid dessa tillfällen 'passerar' som en person med uppehållstillstånd, ett tillstånd där han slipper tänka på sin stress och sina problem (Lewis, 2004). Lewis (ibid.) beskriver 'att passera' som ett sätt för en person som tillhör en underordnad grupp att för en stund undvika det stigmat och diskrimineringen de annars möter. Genom att ikläda sig en annan roll lyckas Anton passera som en medborgare eller en person med uppehållstillstånd, då det han faktiskt gör är det centrala och inte det faktum att han är papperslös. Det kan tolkas som att Anton skapar sig tillfälliga utrymmen av motstånd där han får en paus från sina problem och känner sig stark. Reza beskriver en liknande känsla när han var volontär på ett sommarkollo.

Det va kul faktiskt att jobba och träffa andra. Och känna att jag är på mitt jobb, och tar ansvar och göra något med andra, och sitta på möte och bestämma. Det är skitbra och kul. Jag tycker om att ha sådana saker i mitt liv. (Reza)

Som citatet ovan antyder, trivdes Reza i rollen som kolloarbetare. Detta kan även förstås som att jobba på ett kollo blev ett sätt för Reza att känna respektabilitet (Skeggs, 1997). Att "sitta på möte och bestämma" gjorde att han erhöll en känsla av ansvar. Det kan tolkas som att han på så sätt iklädde sig en roll som en aktiv hjälpare snarare än en passiv person som behöver hjälp. Liksom Anton lyckades även Reza passera som en kolloarbetare, snarare än en papperslös person.

Anton, Yanis och Josef har alla varit med och anordnat och deltagit i demonstrationer och engagerat sig i politiska organisationer. I och med deras engagemang utmanar de synen på vem som kan göra politik. Papperslösa presenteras ofta som "apolitiska, universella offer i desperat behov av hjälp" utan egen handlingsförmåga (Djampour & Söderman, 2016:326). Isin (1999) introducerar begreppet medborgarskapshandlingar för att bredda förståelsen om vem som har möjlighet och tillåts att vara en politisk aktör, och därmed ett subjekt. 'Att vara politisk' innebär enligt Isin (ibid.) att man agerar inom ramarna för det rådande systemet, medan 'att bli politisk' sker då en grupp ifrågasätter denna ordning.

Alla kämpade för en värld utan gräns. Alltså efter det som vi kommer från massa gränser, som de stoppade oss och frågade oss, sen när man hörde att det finns folk som kämpar för en värld utan gräns, det är helt fantastiskt. (Yanis)

Det Yanis beskriver kan förstås i termer av Isins (1999) begrepp 'att bli politisk'. Yanis engagemang och uttalande är ett ifrågasättande av nationalstaten och dess gränser som har gjort dem till papperslösa och utvisningsbara, och en vägran att konstitueras som ett passivt objekt. Lister (2003) använder sig av begreppet 'aktivt medborgarskap' för att greppa mindre formella aspekter och uttryck av medborgarskap. Genom att människor går ihop och tillsammans jobbar för att öka sin och andras livskvalité konstituerar dem sig själva som subjekt snarare än objekt och utövar ett aktivt medborgarskap. Medborgarskapshandlingar och aktivt medborgarskap fångar upp både mindre och större handlingar och visioner. Yanis

och Anton engagerar sig både i det stora och i det lilla, de demonstrerar för en värld utan gräns samtidigt som att de delar ut mat till de som inte har.

Jag delade mat till de som behövde. Bröd betyder mycket när man inte har någonstans att bo, när man inte får något stöd någonstans ifrån. Den maten har hjälpt mig och det kanske finns några som kan klara sig med lite mat under dagen. Jag tänkte att det är gratis, också jag ska dela den gratis. (Anton)

Trots intervjupersonernas exkludering från det formella medborgarskapet tolkar vi det som att de utövar ett aktivt medborgarskap och därmed konstituerar sig själva som subjekt med politiska visioner.

Jag hoppas en dag ska komma då alla ska förstå meningen att det inte ska vara någon papperslös i [staden] eller i hela landet. Alla ska vara likadan, alla ska vara lika värda, ingen ska känna som jag kände, att jag är ingenting, att jag är helt stopp, jag hoppas att det kommer bli slut. Alla människor ska vara människor. Alla ska vara lika mycket värda. (Yanis)

Yanis vision är att papperslösa personer ska bli behandlade som han anser att en människa ska bli behandlad. Detta kan kopplas till den tidigare diskussionen om Lundberg och Spångs (2016) tolkning av Hannah Arendt. Arendt (2016) anser att det inte går att kräva rättigheter enbart i egenskap av att vara människa men trots det för hon en diskussion om vikten av rättigheters existens. Dessa kan inte krävas i egenskap av att endast vara människa, utan kräver en form av jämlikhet. Arendt (ibid.) menar att människor inte är födda jämlika, utan blir jämlika som medlemmar av en grupp, och därför kan anspråk på rättigheter endast göras inom den gruppen. Denna grupp, eller gemensamma värld som Lundberg och Spång (2016) benämner det som, är endast möjlig genom politik. Enligt Lundberg och Spång (2016) menar Arendt att politik är just det som skapas när människor går samman för att skapa en gemensam värld. Yanis berättelse om en demonstration där "alla kämpade för en värld utan gräns" kan tolkas som det Arendt (2016) menar är definitionen av politik: ett skapande av en gemensam värld. Det är sedan i den gemensamma världen som man tillsammans kan försöka att främja uppkomsten av och respekten för mänskliga rättigheter. På så sätt kan Yanis och hans vänners handlingar i allra högsta grad förstås som politiska med anspråk på inget mindre än mänskliga rättigheter.

Holgersson (2011) argumenterar för att papperslösa personer gör en politisk handling enbart när de gör sig själva synliga i exempelvis demonstrationer, eftersom de förväntas hålla sig gömda. Men samtidigt som engagemanget gav intervjupersonerna kraft, utgjorde papperslösheten ett hinder. Att göra sig till ett politiskt subjekt innebär samtidigt att visa sig offentligt och därmed riskera att upptäckas av polisen och deporteras. Anton beskriver en känsla av att känna sig jagad: ”Jag hade stress, jag hade mycket stress, ibland när jag var i demonstration (...) när jag delade ut mat (...) jag tänkte någon kommer att jaga mig (...) den civila polisen eller gränspolisen.” Yanis berättar om en händelse när han under hösten 2015 körde flyktingar från en tågstation till ett hjälpcenter, trots avsaknad av uppehållstillstånd och giltigt körkort.

Vi körde och polisen stoppade oss, sen de killarna [flyktingarna] hade inget bälte, polisen sa: ‘de har inget bälte’, jag sa: ‘de har kommit nu, de vet inte om detta’. Sen polisen var mycket snäll ‘okej du kan ha bälte’, sen jag körde igen. (Yanis)

Denna händelse kan också tolkas som en typ av medborgarskapshandling, då Yanis agerar som om han vore medborgare genom att köra bil utan giltigt körkort, och dessutom kommer undan med det. Bhimjis (2014) forskning handlar om papperslösa personer i Los Angeles, som trotsar sin illegala status genom att ändå köra bil. Hon tolkar det som ett slags anspråk på stadsmedborgarskap. Yanis visste att det innebar en risk för honom att köra bil utan körkort, men han kände att det var något som han måste göra. ”Jag kan inte stoppa mig (...) om jag har ett äpple jag vill dela med dem, för jag vet hur det känns.”

I och med intervjupersonernas engagemang utmanar de synen på papperslösa som passiva offer, på vem som kan hjälpa och inte. Deras medborgarskapshandlingar gör dem till politiska subjekt och utmanar idén om vem som kan göra politik.

I detta avsnitt har vi redogjort för hur människor skapar rum för att få finnas till i Sverige, trots deras status som papperslösa. Dessa rum skapar en möjlighet att känna tillhörighet, och en begränsad form av trygghet som skapar en känsla av styrka med vilka de kan utföra medborgarskapshandlingar.

5.4 Sammanfattning

Hur beskriver personer med erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige sin situation?

Intervjupersonerna beskriver hur den överhängande risken att deporteras ger utslag på alla områden i deras vardag; i hemmet, på arbetet, i skolan och på deras hälsa. Situationen på den svarta bostads- och arbetsmarknaden präglas av exploatering och otrygghet, och deras papperslöshet omöjliggör protester och klagomål. Att göra anspråk på rättigheter innebär samtidigt att de framträder som utvisningsbara, vilket leder till att de tvingas acceptera vilka boende- och arbetssituationer som helst (de Genova, 2002). Intervjupersonerna berättar alla om att rädsla och stress är stående inslag i vardagen, oavsett var de befinner sig; på gatan eller under täcket, vilket leder till en begränsad rörelsefrihet. Detta skapar känslor av mindervärdighet och inre främlingskap, vilket tolkas som en internaliserad illegalitet och ett sjukdomstillstånd som riskerar att hänga kvar även när personen får uppehållstillstånd.

Vilka strategier utvecklar personer med erfarenhet av att leva som papperslösa för att hantera sin situation?

I och med den extremt utsatta situationen som intervjupersonerna befinner sig i, utan möjlighet att vända sig till statliga institutioner för hjälp och stöd, tvingas de utveckla alternativa strategier för att få fundamentala behov tillgodosedda.

Samtliga intervjupersoner försöker skapa sig en vardag i Sverige genom att gå i skolan, arbeta, lära sig svenska, skaffa vänner eller engagera sig i organisationer. Dessa strategier tolkas som vardagliga medborgarskapshandlingar då de planerar för en framtid i Sverige (Isin, 1999; Holgersson, 2011). Genom att engagera sig i organisationer lyckas vissa av dem även skapa tillfällen då de glömmer att de är papperslösa och kan passera som personer med uppehållstillstånd (Lewis, 2004). Dessa tillfällen blir betydelsefulla för att upprätthålla någon form av normalitet och vardag. Samtidigt som intervjupersonerna kämpar för att förbättra sin egen situation i Sverige, engagerar sig vissa intervjupersoner ideellt och försöker hjälpa andra människor. Att vända sig till ideella organisationer är en strategi för att uppfylla grundläggande behov; pengar till mat och hyra, vård men också för att lära sig svenska. Dessa platser kan även fungera som relativt trygga rum i en väldigt otrygg vardag; rum där de kan slappna av, prata med andra i liknande situationer och spela spel. Trots en extremt utsatt

och exkluderad situation beskriver de strategier vilka möjliggör känslor av tillhörighet, mening och styrka.

6. Avslutande reflektioner

Syftet med denna studie var att undersöka personer med erfarenhet av att leva som papperslösa i Sverige beskriver sin situation och identifiera vilka strategier de utvecklar för att hantera den. Detta gjordes genom intervjuer med personer med erfarenhet av att leva i papperslöshet för att på så sätt ge en röst åt dem som sällan får höras.

Genom att analysera intervjupersonernas berättelser utifrån bland annat en kritisk medborgarskapsteori blev det för oss tydligt hur stark exkluderingen i det svenska samhället är för personer som inte har uppehållstillstånd, och hur utvisningsbarheten gör dem i praktiken rättslösa. Den överhängande risken att bli deporterad präglar alla delar av intervjupersonernas liv; allt från att gå på bio eller en nattklubb, till att inleda nya vänskapsrelationer och planera inför framtiden. Trots den konstanta otryggheten utvisningsbarhet innebär försöker intervjupersonerna skapa sig ett liv, med allt som hör ett liv till; arbeta, gå i skolan, träffa kompisar, engagera sig och skapa tillhörighet och mening. Genom dessa vardagliga handlingar skapar de sig rum där de får finnas till och där de kan känna någon form av sammanhang och inkludering.

Med detta arbete har vi försökt visa på att den papperslösa statusen är konstruerad av nationalstaten genom politiska beslut och därmed skiftande. Intervjupersonernas livsöden är en konsekvens av en restriktiv migrationspolitik, där resurser läggs på att stänga vissa personer ute istället för att erbjuda dem skydd.

I arbetet med denna uppsats har det varit intressant att undersöka papperslösa personers politiska engagemang och organisering i frivilligorganisationer, och hur de konstituerar sig som politiska aktörer trots avsaknad av uppehållstillstånd. Vid vidare forskning skulle det vara intressant att fördjupa sig i detta ämne och undersöka hur deras engagemang kan förskjuta och utmana den rådande diskursen rörande medborgarskap.

7. Käll- och litteraturförteckning

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Arendt, Hannah (2016) *Totalitarismens ursprung*. Göteborg: Daidalos.

Bhimji, Fazila (2014) Undocumented Immigrants' Performances and Claims of Urban Citizenship in Los Angeles. *Journal of Intercultural Studies*, Vol. 35, s. 18-33.

Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

de Genova, Nicholas P. (2002) Migrant 'illegality' and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 31, s. 419-447.

Djampuur, Pouran & Söderman, Emma (2016) Att göra politik: Asylstafetten och No Border Musical. I: Sager, Maja, Holgersson, Helena & Öberg, Klara (red.) *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

Gates, Alice B (2017) "No one will speak for us" empowering undocumented immigrant women through policy advocacy. I: *Journal of community practice*, Vol. 25, No. 1, s. 5–28.

Holgersson, Helena (2011) *Icke-medborgarskapets urbana geografi*. Göteborg: Glänta produktion.

Isin, Engin F. (1999) *Citizenship and Identity*. London: SAGE Publications.

Jansson, Sofi (2016) Sveriges historiska produktion av förvarstagbarhet. I: Sager, Maja, Holgersson, Helena & Öberg, Klara (red.) *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (red.) (2012) *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups.

Khosravi, Shahram (2010) *"Illegal" travellers: an auto-ethnography of boarders*. Department of Social Anthropology: Stockholm University.

Lewis, Gail (2004) 'Do Not Go Gently...': Terrains of Citizenship and Landscapes of the Personal. I: Lewis, Gail (ed.) *Citizenship. Personal Lives and Social Policy*. Open University.

Lind, Rolf (2014) *Vidga vetandet*. Lund: Studentlitteratur.

Lister, Ruth (2003) *Citizenship: Feminist Perspectives*. London: Macmillan.

Lundberg, Anna & Spång, Mikael (2016) Papperslösa och Hanna Arendts reflektion om rätten att ha rättigheter. I: Sager, Maja. Holgersson, Helena. & Öberg, Klara. *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagsserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

Migrationsverket (2018) Historik [<https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Migration-till-Sverige/Historik.html>]

Hämtat: 2018-11-13.

Moksnes, Heidi (2016) Papperslösa arbetare och möjligheterna för facklig organisering. I: Sager, Maja., Holgersson, Helena. & Öberg, Klara. *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagsserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

Nielsen, Amanda (2016) Utan rättigheter i välfärdsstaten: En analys av den svenska riksdagsdebatten kring amnesti och papperslösas rätt till vård. I: Sager, Maja. Holgersson, Helena & Öberg, Klara. *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagsserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

Nordling, Vanna (2017) *Destabilising Citizenship Practices? Social work and undocumented migrants in Sweden*. Lund Dissertations in Social Work 51 ed.

Nyers, Peter (2008) No One Is Illegal: Between City and Nation. I: Isin, Engin F. & Nielsen, Greg M. (ed.) *Acts of citizenship*. London; New York, N.Y.: Zed Books.

Oliveri, Federicio (2012) Migrants as activist citizens in Italy: understanding the new cycle of struggles. *Citizenship Studies*, 16:5-6.

Sager, Maja (2011) *Everyday Clandestinity: Experiences on the Margins of Citizenship and Migration Policies*. Diss. Lund: Lunds universitet.

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 2016:752. Lag om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige. Stockholm: Justitiedepartementet.

Sigvardsdotter, Erika (2016) En papperslös livsvärld. Utanförskapets fenomenologi. I: Sager, Maja, Holgersson, Helena. & Öberg, Klara. *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

Skeggs, Beverley (1997) *Formations of class and gender: becoming respectable*. London: Sa.

Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2013) *Att ge ordet och lämna plats – vägledning om brukarinflytande inom socialtjänst, psykiatri och missbruks- och beroendevård*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2006:59. *Arbetslivets (o)synliga murar* (2006). Stockholm: Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.

Rajaram, Prem Kumar (2002) Humanitarianism and Representations of the Refugee. *Journal of Refugee Studies*, Volume 15, Issue 3, 1 September 2002, s. 247–264.

Trost, Jan (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur AB.

Öberg, Klara (2016) Om det deportabla prekariatet. alienering och sociala relationer. I: Sager, Maja., Holgersson, Helena. & Öberg, Klara. *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagserfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Göteborg: Daidalos.

8. Bilagor

8.1 Bilaga 1: Informationsbrev

Hej!

Vi heter Ebba och Fanny och är två socionomstudenter vid Lunds universitet som under hösten 2018 skriver vår kandidatuppsats. Vi är intresserade av att skriva om papperslösa personer situation och vilka strategier som utvecklas för att hantera den situationen.

Därför vill vi gärna intervjua dig som har erfarenhet av att leva som papperslös i Sverige, för att vi anser att dessa erfarenheter måste lyftas.

Intervjun kommer att ta max 90 minuter. Som intervjuperson väljer du själv var intervjun ska genomföras. Intervjun kommer att spelas in digitalt, förutsatt att du samtycker till det. Endast vi (Ebba och Fanny) kommer att ha tillgång till intervjuerna, och de kommer att raderas när uppsatsen är färdig. Intervjun är frivillig och du kan när som helst avbryta. I uppsatsen kommer du vara anonym, så att inga namn, platser eller personuppgifter kommer att användas.

Hör gärna av er om ni är intresserade eller har några frågor. Självklart bjuder vi på fika!

Ebba Bäcklund

henleyebba@gmail.com

Fanny Spångö

fannylspango@gmail.com

8.2 Bilaga 2: Intervjuguide

Inledande del

- Påminna om anonymitet och frivillighet att delta i intervjun
- Gå igenom hur intervjun kommer se ut
- Erbjud dem att ta del av intervjumaterialet (transkribering, citat) om så önskas

Bakgrund (Berätta om dig själv)

- När kom du till Sverige?
- Vad har du gjort sen dess?
- Har du uppehållstillstånd?
- Hur bor du?
- Vad har du för intressen?
- (Känner du andra personer i Sverige?)
- (Kände du dem sedan innan du kom till Sverige?)

Situationen att leva utan papper

- Hur länge levde du utan papper i Sverige?
- Vad är den största skillnaden med att leva utan papper i Sverige och leva med uppehållstillstånd?
- (Känner du dig trygg i Sverige?)
- (Finns det någon plats du känner dig trygg? Beskriv den platsen.)
- (Berätta om en vanlig dag?)
- (Skulle du säga att det är någon skillnad på att leva som utan papper i dagens i Sverige, till skillnad från när du först blev papperslös? Isåfall, hur?)

Strategier

- Om du är sjuk, hur går du tillväga för att få vård?
- Om du är utan bostad, hur går du tillväga för att söka bostad?
- Om du behöver annan hjälp, var vänder du dig då?
- Känner du att du har ett socialt sammanhang? Var?
- (När saker är jobbigt, vad brukar du göra då för att det ska bli bättre?)
- (Vad får dig att må bra?)
- Om du träffar en person som precis fått avslag och flyttat till din stad och behöver stöd, var skulle du ta personen?

Organisering

- Har du varit aktiv i någon organisation? Isåfall, beskriv organisationen och ditt engagemang.
- Varför organiserar du dig?

- Vad får du ut av att organisera dig/hjälpa andra?
- Vad finns det för svårigheter med att vara ute och synas och organisera sig när man inte har papper i Sverige?

Avslutande frågor

- Vad är det viktigaste som människor måste få veta om situationen för papperslösa i Sverige?
- Är det något du skulle vilja tillägga?
- Om det dyker upp fler frågor eller några oklarheter, kan vi kontakta dig igen?

8.3 Bilaga 3: Samtyckesblankett

Informerat samtycke

Intervju för C-uppsats, Socionomprogrammet, Lunds Universitet
HT 2018

Syftet med studien är att undersöka att undersöka papperslösa personers situation i Sverige för att analysera vilka strategier de utvecklar för att hantera sin situation.

Studien görs i enighet med de forskningsetiska principerna som Vetenskapsrådet tagit fram. Dessa principer gäller följande krav: informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav.

Jag har kunnat ställa frågor och är medveten om att deltagandet är frivilligt och att jag när som helst kan avbryta intervjun. Jag är medveten om att intervjun kommer att spelas in och skrivas ner. Jag är medveten om att resultaten kommer att användas i uppsatsen. Jag är medveten om att jag kommer att vara anonym i uppsatsen och att intervjuerna enbart kommer att användas till denna uppsats och inspelningen av intervjun sedan kommer att raderas.

Härmed samtycker jag till att delta i studien:

Datum och ort _____

Namnsteckning _____